विङ्कोलोहितादिः पुष्करसादश्च त्वाष्ट्राः” २४,२०। अश्वमेधपशुदेवकथने। अभक्ष्यप्रकरणे अस्याभक्ष्यतोक्ता मनुना “कलविङ्कं प्लवं हंसं चक्राङ्गं ग्रामकुक्कुटम्” तन्मांसगुणाः तस्य संज्ञाभेदश्च सुश्रुते उक्तो यथा— “चकोरकलविङ्कमयूरक्रकरोपचक्रकुक्कुटसारङ्गशतपत्रकतित्तिरकुररवार्त्तिकयरत्नप्रभृतयस्त्वग्राहृना विष्किराख्याः शीतमधुराः कषाया दोषशमनाश्च”। सुश्रुतपादैहूनमान्याग्राहृनाः। भावप्र० विशेषतस्तन्मांसगुणा उक्ता यथा— चटकः कलविङ्कः स्यात् कुलिङ्गः कालकण्ठकः। कुलिङ्गः शीतलः स्निग्धः स्वादुः शुक्रकफप्रदः सन्निपातहरो वेश्मचटकश्चातिशुक्रलः” २कलिङ्गद्रुम्ने मेदि०।

कलश पु० कलं मधुराव्यक्तं ध्वनिं शंसति शंस–गतौ बा० ड। १घटे। कर्षशब्दे दर्शितभावप्रकाशोक्ते २मानभेदे च।

कलशदिर् स्त्री कलशस्य दीर्दरणम् दॄ–भावे क्विप्। यज्ञियकलशविदारणे “अथ कलशदिराम् यदि कलशो दीर्य्येतानुविसृज्यमिति ब्रूयात्” “यद्यनीतासु दक्षिणासु कलशो दीर्य्येत तत्राप्येकामेव गां दद्याद्यथावभृथादेवो देव्य पुनर्दीक्षेत पुनर्यज्ञोऽसेव तत्र प्रायश्चित्तिरिति कलशदिराम्” शत० ब्रा० ४,५,१०,७।

कलशपोतक पु० नागभेदे “आर्य्यकश्चोपकश्चैव नागः कलशपोतकः” भा० आ० २५ अ०।

कलशि स्त्री कं जलं शाति शो–क तथा सती शीर्य्यति वा० शॄ–डि। (घाकुलिया) १पृश्निपर्ण्याम् अमरः २घटे हेमच० “कलशिमुदधिगुर्वीं बल्लवा लोडयन्ति” माघः। अस्य इदिकारान्तत्वात् वा ङीप् कलशीत्यप्यत्र।

कलशीकण्ठ त्रि० कलश्याः कण्ठ इव कण्ठोऽस्य। १कलशीकण्ठतुल्यकण्ठान्विते २ऋषिभेदे पु० ततः गोत्रप्रत्ययस्य बहुषु उपका० वा लुक्। कालशीकण्ठयः कलशीकण्ठाः।

कलशीपदी स्त्री कलशीव पादावस्याः अन्त्यलोपः समा० कुम्भपद्या० ङीप् पद्भावश्च। कुम्भाकारपादयुतायां स्त्रियाम्। [अगस्त्ये मुनौ कुम्भसम्भवशब्दे तत्कथा।

कलशी(सी)सुत पु० कलश्याः(स्याः)सुत इव तत्रोत्पन्नत्वात्।

कलशोदर पु० कलश इव उदरमस्य। दानवभेदे “सुबाहुः सत्त्ववाहुश्च वरुणः कलशोदरः” हरिवं० २४०। २कुम्भकारोदरयुक्ते त्रि० स्त्रियां वा ङीप्।

कलस पु० केन जलेन लसति लस–अच् २त०। १घटे हेमच०। तन्नामनिरुक्तिः “कलां कलां गृहीत्वा तु देवानां विश्वकर्म्मणा। निर्म्मितोऽयं स वै यस्मात् कलसस्तेन कथ्यते” निर्वाणत० उक्ता। “सागरे मथ्यमाने तु पीयूषार्थं सुरासुरैः। पीयूषधारणार्थाय निर्म्मितो विश्वकर्म्मणा। कलाः कलास्तु देवानामपि ताभ्याः पृथक् पृथक्। यतः कृतास्तु कलसास्ततस्ते परिकीर्त्तिताः” कालि० पु० ८७ अ०। पृषो० साधनम्। कर्मादौ स्थाप्यकलसमानमुक्तं शा० ति० यथा—“पञ्चाशदङ्गुलो व्यासं उत्सेधः षोडशाङ्गुलः। कलसानां प्रमाणन्तु मुखमष्टाङ्गुलं मतम्। षट्त्रिंशदङ्गुलं कुम्भं विस्तारोन्नतिशालिनम्। षोडशं द्वादशं वापि ततो न्यूनं न कारयेत्”। पुष्याभिषेके कालिकापु० ८७। पुष्याभिषेके स्थाप्यघटनामभेदस्तत्स्थापनप्रकारश्च तत्रैवाध्याये यथा “नवैव कलसाः प्रोक्ता नामतस्तान्निबोधत। गोह्योपगोह्यौ मरुतो मयूखश्च तथाऽपरः। मनोहा ऋषिभद्रश्च विजयस्तनुशोधकः। इन्द्रियघ्नोऽथ विजयो नवमः परिकीर्त्तितः। तेषामेव क्रमान्नृप! नव नामानि यानि तु। शृणु तान्यपराण्येव शान्तिदानि सदैव हि। क्षितीन्द्रः प्रथमः प्रोक्तो द्वितीयो जलसम्भवः। पवनाग्नी ततो द्वौ तु यजमानस्ततः परः। कोषसम्भवनामा तु षष्ठः स परिकीर्त्तितः। सोमस्तु सप्तमः प्रोक्तश्चादित्यस्तु तथाष्टमः। विजयो नाम कलसो योऽसौ नवम उच्यते। स तु पञ्चमुखः प्रोक्तो साक्षाद्देवस्वरूपधृक्। घटस्य पञ्चवक्त्रेषु पञ्चवक्त्रः स्वयं तथा। यथाकाष्ठं स्थितः सम्यक् वामदेवादिनामतः। मण्डलस्य च मध्यान्तः पञ्चवक्त्रघटं न्यसेत्। क्षितीन्द्रं पूर्व्वतो न्यस्य पश्चिमे जलसम्भवम्। वायव्ये वायवं न्यस्य आग्नेये ह्यग्निसम्भवम्। नैरृत्ये यजमानन्तु ऐशान्यां कोषसम्भवम्। सोममुत्तरतो न्यस्य सौरं दक्षिणतो न्यसेत्। न्यस्यैवं कलसांश्चैव तेषु चैतान् विचिन्तयेत्। कलसानां मुखे ब्रह्मा ग्रीवायां शङ्करः स्थितः। मूले तु संस्थितो विष्णुर्मध्ये मातृगणाः स्थिताः। दिक्पाला देवताः सर्व्वे वेष्टयन्ति दिशो दश। कुक्षौ तु सागराः सप्त सप्त द्वीपाश्च संस्थिताः। नक्षत्राणि ग्रहाः सर्व्वे तथैव कुलपर्व्वताः। गङ्गाद्याः सरितः सर्व्वा वेदाश्चत्वार एव च। कलसे संस्थिताः सर्व्वे तेषु तानि विचिन्तयेत्। रत्नानि सर्व्वबीजानि पुष्पाणि च फलानि च। वज्रमौक्तिकवैदूर्य्यमहापद्मेन्द्रस्फाटिकैः। सर्व्वधान्यमयं बिल्वं नागरोडुम्बरं तथा। बीजपूरकजम्बीरकाम्रातकदाडिमान्। यवं शालिञ्च नीवारं गोधूमं